

PRESUDA SUDA (treće vijeće)

13. srpnja 2006. (*)

„Članak 81. UEZ-a – Tržišno natjecanje – Sporazumi, odluke i usklađena djelovanja – Nezgode prouzročene motornim vozilima, plovilima i mopedima – Obvezno osiguranje od građanske odgovornosti – Povećanje premija – Učinak na trgovinu između država članica – Pravo trećih strana da potražuju naknadu za pretrpljenu štetu – Nadležnost nacionalnih sudova – Rok zastare – Kaznene naknade štete”

U spojenim predmetima C-295/04 do C-298/04,

povodom zahtjeva za prethodnu odluku na temelju članka 234. UEZ-a, koje je uputio Giudice di Pace di Bitonto (Italija), odlukom od 30. lipnja 2004., koju je Sud zaprimio 13. srpnja 2004., u postupku

Vincenzo Manfredi (C-295/04)

protiv

Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA,

Antonio Cannito (C-296/04)

protiv

Fondiarria Sai SpA,

i

Nicolò Tricarico (C-297/04),

Pasqualina Murgolo (C-298/04)

protiv

Assitalia SpA,

SUD (treće vijeće),

u sastavu: A. Rosas, predsjednik vijeća, J. Malenovský, S. von Bahr (izvjestitelj), A. Borg Barthet i A. Ó Caoimh, suci,

nezavisni odvjetnik: L. A. Geelhoed,

tajnik: L. Hewlett, glavna administratorica,

uzimajući u obzir pisani postupak i nakon rasprave održane 10. studenoga 2005.,

uzimajući u obzir očitovanja koja su podnijeli:

- za Assitalia SpA (C-297/04 i C-298/04), A. Pappalardo, M. Merola i D. P. Domenicucci, *avvocati*,
- za talijansku vladu, I. M. Braguglia, u svojstvu agenta, uz asistenciju M. Fiorillija, *avvocato dello Stato*,
- za njemačku vladu, C. Schulze-Bahr, u svojstvu agenta,
- za austrijsku vladu, C. Pesendorfer, u svojstvu agenta,
- za Komisiju Europskih zajednica, T. Christoforou i F. Amato, u svojstvu agenata,

saslušavši mišljenje nezavisnog odvjetnika na raspravi održanoj 26. siječnja 2006.,

donosi sljedeću

Presudu

- 1 Zahtjevi za prethodno pitanje odnose se na tumačenje članka 81. UEZ-a.
- 2 Pitanja su postavljena u okviru tužbi za naknadu štete koje su pokrenuli Vincenzo Manfredi protiv poduzetnika Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito protiv poduzetnika Fondiaria Sai SpA, te Nicolò Tricarico i Pasqualina Murgulo protiv poduzetnika Assitalia SpA (u daljnjem tekstu: Assitalia) kako bi ishodili rješenje protiv tih osiguravajućih društava za povrat povećanog troška premija obveznog osiguranja od građanskopravne odgovornosti, vezanog uz nezgode prouzročene motornim vozilima, plovilima i mopedima (u daljnjem tekstu: obvezno osiguranje od automobilske odgovornosti), a koji je trošak plaćen zbog povećanja koja su ta društva provela u okviru sporazuma koji je nacionalno tijelo za zaštitu tržišnog natjecanja (Autorità garante per la concorrenza e del mercato, u daljnjem tekstu: AGCM) ocijenilo nezakonitim.

Nacionalni pravni okvir

- 3 Članak 2. stavak 2. Zakona br. 287 od 10. listopada 1990. o pravilima zaštite tržišnog natjecanja i tržišta (Legge 10 ottobre 1990, br. 287, Norme per la tutela della concorrenza e del mercato, GURI br. 240 od 13. listopada 1990., str. 3; u daljnjem tekstu: Zakon br. 287/90) zabranjuje dogovore između poduzetnika koji za cilj ili učinak imaju znatno spriječiti, ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje na nacionalnom tržištu ili njegovom znatnom dijelu.

- 4 Prema članku 1. stavku 1. „dogovori” uključuju sporazume i/ili usklađena djelovanja između poduzetnika te odluke, pa i one koje na temelju statuta ili propisa donesu konzorciji, udruženja poduzetnika i ostali slični subjekti.
- 5 Na temelju članka 2. stavka 3. Zakona br. 287/90 zabranjeni sporazumi su ništetni.
- 6 Članak 33. stavak 2. toga zakona navodi da tužbe za poništenje i naknade štete te zahtjeve za privremene mjere u vezi s povredama određaba iz glava I. do IV. toga zakona, uključujući članak 2., valja podnijeti sudu Corte d'appello koji ima mjesnu nadležnost.

Glavni postupak i prethodna pitanja

- 7 Odlukama od 8. rujna 1999., 10. studenoga 1999. i 3. veljače 2000. AGCM je pokrenuo postupak utvrđenja povrede iz članka 2. Zakona br. 287/90 protiv više osiguravajućih društava, uključujući tri tuženika u glavnom postupku. Ta su društva navodno sudjelovala u dogovoru s ciljem „vezane prodaje zasebnih proizvoda i razmjene informacija između konkurenata”. Za ovaj je predmet bitan jedino dogovor s ciljem razmjene informacija između konkurenata.
- 8 AGCM je primijetio da je Italija, za razliku od ostatka Europe, u razdoblju od 1994. do 1999. godine zabilježila neuobičajen i stalan porast troška premija obveznog osiguranja od automobilske odgovornosti.
- 9 AGCM je također primijetio da je tržište premija osiguranja od automobilske odgovornosti obilježeno znatnim preprekama za ulazak na tržište, koje su se pojavile ponajprije zbog potrebe uspostave učinkovite distribucijske mreže i mreže centara za namirivanje zahtjeva slijedom nezgoda diljem zemlje.
- 10 Tijekom postupka AGCM je prikupio dokumentaciju koja dokazuje opsežnu i široko rasprostranjenu razmjenu informacija među raznim osiguravajućim društvima za osiguranje od automobilske odgovornosti, vezano uz sve vidove osiguravajuće djelatnosti, kao što su osobito cijene, popusti, primici, troškovi nezgoda i distribucijski troškovi.
- 11 U svojoj konačnoj odluci br. 8546 (I377) od 28. srpnja 2000. (Bolletino 30/2000 od 14. kolovoza 2000.) AGCM je ocijenio da su uključeni poduzetnici provodili nezakoniti sporazum radi razmjene informacija o sektoru osiguranja. Taj je sporazum tim poduzetnicima omogućio da usklade cijene osiguranja od automobilske odgovornosti i da se o njima dogovore na način da korisnicima zaračunaju velika povećanja premija koja nisu bila opravdana tržišnim uvjetima i koje korisnici nisu mogli izbjeći.
- 12 Odluku AGCM-a, koju su osiguravajuća društva osporavala, u bitnome su potvrdili Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (Upravni sud regije Lazio) i Consiglio di Stato (Državno vijeće).
- 13 Tužitelji u glavnom postupku podnijeli su svoje tužbe pred Giudice di pace di Bitonto kako bi od svakog od predmetnih osiguravajućih društava ishodovali naknadu štete

zbog povećanja troška premija plaćenog zahvaljujući sporazumu koji je AGCM ocijenio nezakonitim.

- 14 Iz očitovanja Assitalie proizlazi da su tužitelji u glavnom postupku ukazali na to da je istražnim postupkom koji je proveo AGCM otkriveno da je prosječna cijena premija osiguranja od automobilske odgovornosti 20 % viša nego što bi bila da konkurentsko postupanje osiguravajućih društva nije narušeno usklađenim djelovanjem. Tako je povreda koju su počinili poduzetnici, sudionici toga djelovanja, prouzročila štetu za krajnje potrošače zbog činjenice da je plaćanje premije osiguranja od automobilske odgovornosti bilo u prosjeku 20 % više nego što bi bilo da nije došlo do povrede pravila o tržišnom natjecanju.
- 15 Osiguravajuća društva u glavnom postupku su između ostaloga tvrdila da na temelju članka 33. Zakona br. 287/90 Giudice di pace di Bitonto nije nadležan i da je za pravo na povrat i/ili naknadu štete nastupila zastara.
- 16 Nacionalni sud je stajališta da, u mjeri u kojoj su osiguravajuća društva drugih država članica, koja svoje djelatnosti obavljaju u Italiji, također sudjelovala u sporazumu koji je AGCM ocijenio nezakonitim, navodni sporazum krši ne samo članak 2. Zakona br. 287/90, nego i članak 81. UEZ-a, čiji stavak 2. navodi da su ništetni svi zabranjeni sporazumi, odluke i usklađena djelovanja.
- 17 On smatra da svaka treća strana, uključujući potrošača i krajnjeg korisnika usluge, može smatrati da ima pravo isticati ništetnost sporazuma zabranjenog člankom 81. UEZ-a te potraživati naknadu štete ako postoji uzročna veza između pretrpljene štete i zabranjenog sporazuma.
- 18 Ako je to slučaj, odredba poput one u članku 33. Zakona br. 287/90 može se smatrati protivnom pravu Zajednice. Rokovi su mnogo duži, a troškovi mnogo viši u postupku pred Corte d'appello u usporedbi s onima u postupcima pred Giudice di pace, što može ugroziti djelotvornost članka 81. UEZ-a.
- 19 Također, nacionalni sud nije siguran jesu li stavke koje su određene nacionalnim pravom - rok zastare za podnošenje tužbe za naknadu štete i iznos štete koju valja platiti - u skladu s člankom 81. UEZ-a.
- 20 U tim je okolnostima, u spojenim predmetima C-295/04 do C-297/04 Giudice di pace di Bitonto odlučio prekinuti postupak i Sudu postaviti sljedeća prethodna pitanja:
 - „1. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da proglašava ništetnim sporazum ili usklađeno djelovanje između osiguravajućih društava u obliku međusobne razmjene informacija koja omogućuje povećanje premija polica osiguranja od automobilske odgovornosti koje nije opravdano tržišnim uvjetima, osobito uzimajući u obzir činjenicu da u sporazumu ili usklađenom djelovanju sudjeluju poduzetnici iz više država članica?
 2. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da trećim stranama koje imaju odgovarajući pravni interes omogućuje da ističu ništetnost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tom odredbom Zajednice i potražuju naknadu za

pretrpljenu štetu ako postoji uzročna veza između sporazuma ili usklađenog djelovanja i štete?

3. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da treba smatrati da u svrhu roka zastare za podnošenje zahtjeva za naknadu štete na temelju toga članka, rok počinje teći od dana sklapanja sporazuma ili usklađenog djelovanja ili od dana okončanja sporazuma ili usklađenog djelovanja?
4. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da nacionalni sud, ako smatra da je naknada štete koju je moguće dodijeliti na temelju nacionalnog prava u svakom slučaju manja od ekonomske prednosti koju je stekao počinitelj povrede – sudionik zabranjenog sporazuma ili usklađenog djelovanja, on treba po službenoj dužnosti dodijeliti oštećenoj strani i kaznenu naknadu štete, čineći tako naknadivi iznos većim od prednosti koju je stekao počinitelj povrede, a sve s ciljem preveniranja sklapanja sporazuma ili usklađenih djelovanja zabranjenih člankom 81. UEZ-a?”

21 U predmetu C-298/04, Giudice di pace di Bitonto odlučio je prekinuti postupak i Sudu postaviti sljedeća prethodna pitanja:

- „1. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da proglašava ništetnim sporazum ili usklađeno djelovanje između osiguravajućih društava u obliku međusobne razmjene informacija koja omogućuje povećanje premija polica osiguranja od automobilske odgovornosti koje nije opravdano tržišnim uvjetima, osobito uzimajući u obzir činjenicu da su u sporazumu ili usklađenom djelovanju sudjelovali poduzetnici iz više država članica?
2. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da mu je protivna primjena nacionalnog pravila poput članka 33. Zakona [br. 287/90] prema kojoj zahtjev za naknadu štete zbog povrede odredbe Zajednice i nacionalne odredbe o protutržišnim dogovorima i treće strane moraju podnijeti sudu različitom od suda koji je uobičajeno nadležan za zahtjeve slične vrijednosti, što uključuje znatno povećanje troškova i vremena?
3. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da trećim stranama koje imaju odgovarajući pravni interes omogućava da ističu ništetnost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tom odredbom Zajednice i potražuju naknadu za pretrpljenu štetu ako postoji uzročna veza između sporazuma ili usklađenog djelovanja i štete?
4. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da u svrhu roka zastare za podnošenje zahtjeva za naknadu štete na temelju toga članka, rok počinje teći od dana provedbe sporazuma ili usklađenog djelovanja ili od dana okončanja sporazuma ili usklađenog djelovanja?
5. Treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da nacionalni sud, ako smatra da je naknada štete koju je moguće dodijeliti na temelju nacionalnog prava u svakom slučaju manja od ekonomske prednosti koju je stekao počinitelj povrede – sudionik zabranjenog sporazuma ili usklađenog djelovanja, treba po službenoj dužnosti dodijeliti oštećenoj strani i kaznenu naknadu štete, čineći tako

naknadivi iznos većim od prednosti koju je stekao počinitelj povrede, a sve s ciljem preveniranja sklapanja sporazuma ili usklađenih djelovanja zabranjenih člankom 81. UEZ-a?”

- 22 Rješenjem predsjednika Suda od 28. rujna 2004., predmeti C-295/04 do C-298/04 spojeni su za potrebe pisanog i usmenog postupka kao i presude.

Dopuštenost zahtjeva za prethodnu odluku

Očitovanja podnesena Sudu

- 23 Assitalia ističe, prvo, da je sažetak činjeničnog i pravnog okvira postavljenih pitanja toliko nedostatan i neodređen da ne omogućuje svim potencijalno pogođenim stranama da se dostatno očituju, odnosno Sudu da na ta pitanja pruži koristan odgovor.
- 24 Drugo, Assitalia tvrdi da su pitanja koja je postavio Giudice di pace di Bitonto nedopuštena u mjeri u kojoj se odnose na tumačenje odredbe Ugovora o EZ-u koji je očigledno neprimjenjiv na predmete u glavnom postupku.
- 25 Zabranjeni sporazum iz glavnog postupka proizveo je na talijanskom državnom području ograničene učinke te, prema tome, nije znatno utjecao na trgovinu između država članica u smislu članka 81. UEZ-a (vidjeti osobito presudu od 21. siječnja 1999., Bagnasco i dr., C-215/96 i C-216/96, Zb., str. I-135.). Nadalje, neprimjenjivanje članka 81. UEZ-a nije osporavano pred nacionalnim sudovima te je odluka AGCM-a na temelju članka 2. Zakona br. 287/90 postala konačna. Osim toga, članak 1. stavak 1. Zakona br. 287/90 navodi da se njegove odredbe „primjenjuju na sporazume, zlouporabe vladajućeg položaja i koncentracije poduzetnika koji nisu obuhvaćeni područjem primjene [...] članka [81. UEZ-a] i/ili [82. UEZ-a], uredbama [...] ili aktima Zajednice s usporedivim zakonodavnim učinkom.”

Ocjena Suda

- 26 Valja podsjetiti da je prema ustaljenoj sudskoj praksi, u kontekstu suradnje između Suda i nacionalnih sudova predviđene člankom 234. UEZ-a, isključivo na nacionalnom sudu pred kojim se vodi postupak i koji mora preuzeti odgovornost za sudsku odluku koja će biti donesena da uvažavajući posebnosti predmeta ocijeni nužnost prethodne odluke za donošenje svoje presude i relevantnost pitanja koja postavlja Sudu. Posljedično, u slučaju kada se pitanja koja je uputio nacionalni sud odnose na tumačenje prava Zajednice, Sud je u načelu obvezan donijeti odluku (vidjeti osobito presude od 15. prosinca 1995., Bosman, C-415/93, Zb., str. I-4921., t. 59. i od 10. studenoga 2005., Stichting Zuid-Hollandse Milieufederatie, C-316/04, Zb., str. I-9759., t. 29.).
- 27 Međutim, Sud je također naveo da je u iznimnim okolnostima, kako bi ocijenio je li on nadležan, na Sudu da ispita uvjete u kojima mu je nacionalni sud uputio predmet (vidjeti u tom smislu presudu od 16. prosinca 1981., Foglia, 244/80, Zb., str. 3045., t. 21.). Sud može odbiti odlučivati o pitanju koje mu je uputio nacionalni sud samo ako je očito da tumačenje ili ocjena valjanosti pravila Zajednice koje je zatražio nacionalni sud nemaju nikakve veze sa stvarnošću ili predmetom glavnog postupka, ili ako je problem hipotetičke prirode i Sud ne raspolaže činjeničnim ili pravnim elementima

nužnim za davanje svrsishodnog odgovora na upućena mu pitanja (vidjeti između ostaloga gore navedene presude Bosman, t. 61. i Stichting Zuid-Hollandse Milieufederatie, t. 30.).

- 28 Nijedna od ovih situacija nije prisutna u ovom predmetu.
- 29 U tom smislu valja utvrditi da zahtjev upućen Sudu te pisana i usmena očitovanja sadržavaju dovoljno informacija da Sudu omoguće tumačenje pravila prava Zajednice u pogledu situacije koja je predmet spora u glavnom postupku (vidjeti osobito presude od 3. ožujka 1994., Vaneetveld, C-316/93, Zb., str. I-763., t. 14. i od 21. rujna 1999., Wijssenbeek, C-378/97, Zb., str. I-6207., t. 21.).
- 30 S druge strane, suprotno tvrdnjama Assitalie, nije očito da tumačenje članka 81. UEZ-a nema nikakve veze s činjeničnim stanjem ili predmetom spora u glavnom postupku. Slijedom toga, prigovor Assitalie o navodnoj neprimjenjivosti toga članka na predmete u glavnom postupku nije vezan uz dopuštenost tih predmeta, već se odnosi na meritum prvoga pitanja.
- 31 Štoviše, valja podsjetiti da su članci 81. i 82. UEZ-a odredbe kogentne naravi koje nacionalni sudovi moraju primjenjivati po službenoj dužnosti (u tom smislu vidjeti presudu od 1. lipnja 1999., Eco Swiss, C-126/97, Zb., str. I-3055., t. 39. i 40.).
- 32 Slijedi da su prethodna pitanja dopuštena.

Prvo pitanje u predmetima C-295/04 do C-298/04

- 33 Svojim prvim pitanjem nacionalni sud u biti pita može li sporazum ili usklađeno djelovanje između osiguravajućih društava, poput onog u glavnim postupcima, u obliku međusobne razmjene informacija koja omogućuje povećanje premija polica osiguranja od automobilske odgovornosti koje nije opravdano tržišnim uvjetima, a kojim se krše nacionalna pravila o zaštiti tržišnog natjecanja, također činiti povredu članka 81. UEZ-a, osobito uzimajući u obzir činjenicu da su u sporazumu ili usklađenom djelovanju sudjelovali poduzetnici iz više država članica.

Očitovanja podnesena Sudu

- 34 Assitalia predlaže da Sud, s obzirom na to da su pitanja potpuno općenita i instrumentalna, odgovori da nije moguće dati koristan odgovor u vezi s primjenom članka 81. UEZ-a.
- 35 Talijanska vlada smatra da se članak 81. UEZ-a ne primjenjuje na sporazum kao što je onaj u glavnom postupku. Kako bi protutržišno postupanje bilo obuhvaćeno pravilima Zajednice, treba biti ispunjen niz kriterija povrh samog sudjelovanja poduzetnika iz različitih država članica.
- 36 Komisija Europskih zajednica smatra da članak 81. UEZ-a treba tumačiti na način da zabranjuje sporazum ili usklađeno djelovanje između poduzetnika kojim se ograničava tržišno natjecanje kada se na temelju zbroja objektivnih pravnih ili činjeničnih okolnosti s dostatnim stupnjem vjerojatnosti može predvidjeti da oni neposredno ili posredno, stvarno ili potencijalno utječu na trgovinsku razmjenu među državama

članicama. Činjenica da su određeni poduzetnici iz drugih država članica sudjelovali u tom sporazumu ili usklađenom djelovanju nije sama po sebi dostatna za izvođenje zaključka da sporazum ili usklađeno djelovanje ima takav utjecaj na trgovinu između država članica.

Ocjena Suda

- 37 Najprije valja napomenuti da je, suprotno tvrdnjama Assitalie, pitanje dovoljno precizno da Sud može dati koristan odgovor sudu koji je uputio zahtjev.
- 38 Nadalje valja podsjetiti da se u skladu s ustaljenom sudskom praksom, pravo tržišnog natjecanja Zajednice i nacionalno pravo tržišnog natjecanja primjenjuju istodobno, s obzirom na to da ograničavajuća djelovanja razmatraju s različitih gledišta. Dok ih članci 81. i 82. UEZ-a razmatraju s obzirom na prepreke koje mogu proizaći za trgovinu između država članica, nacionalno pravo djeluje na temelju svojih specifičnosti pa ograničavajuća djelovanja postavlja samo u taj okvir (vidjeti osobito presude od 13. veljače 1969., Wilhelm i dr., 14/68, Zb., str. 1., t. 3., od 10. srpnja 1980., Giry i Guerlain i dr., 253/78 i 1/79 do 3/79, Zb., str. 2327., t. 15. i od 9. rujna 2003., Milk Marque i National Farmers' Union, C-137/00, Zb., str. I-7975., t. 61.).
- 39 Također valja podsjetiti da članak 81. stavak 1. UEZ-a i članak 82. UEZ-a proizvode izravan učinak u odnosima između pojedinaca, te za te pojedince stvaraju prava koja nacionalni sudovi moraju štiti (vidjeti presude od 30. siječnja 1974., BRT i SABAM, skraćeno „BRT I”, 127/73, Zb., str. 51., t. 16., od 18. ožujka 1997., Guérin automobiles/Komisija, C-282/95 P, Zb., str. I-1503., t. 39. i od 20. rujna 2001., Courage i Crehan, C-453/99, Zb., str. I-6297., t. 23.), te da nadređenost prava Zajednice nalaže izuzimanje iz primjene svake odredbe nacionalnog prava koja je u suprotnosti s pravilom Zajednice, bez obzira na to je li donesena prije ili poslije tog pravila (vidjeti osobito presudu od 9. rujna 2003., CIF, C-198/01, Zb., str. I-8055., t. 48.).
- 40 Međutim, kao što proizlazi iz samog teksta članaka 81. i 82. UEZ-a, kako bi se pravila o tržišnom natjecanju Zajednice primjenjivala na zabranjeni sporazum ili zlouporabu, nužno je da takvo postupanje može utjecati na trgovinu među državama članica.
- 41 Pri tumačenju i primjeni tog uvjeta koji se odnosi na učinke na trgovinu između država članica treba poći od činjenice da je njegova svrha da u kontekstu prava kojim se uređuje tržišno natjecanje utvrdi granice između područja koja su obuhvaćena pravom Zajednice odnosno pravom države članice. Dakle, pravo Zajednice obuhvaća svaki sporazum i svako djelovanje koji mogu utjecati na trgovinu među državama članicama na način koji bi mogao naštetiti postizanju ciljeva jedinstvenog tržišta između država članica, osobito zatvaranjem nacionalnih tržišta ili utjecajem na strukturu tržišnog natjecanja unutar zajedničkog tržišta (vidjeti u tom smislu presude od 31. svibnja 1979., Hugin/Komisija, 22/78, Zb., str. 1869., t. 17. i od 25. listopada 2001., Ambulanz Glöckner, C-475/99, Zb., str. I-8089., t. 47.).
- 42 Odluka, sporazum ili djelovanje mogu utjecati na trgovinu između država članica ako se, na temelju zbroja objektivnih pravnih ili činjeničnih okolnosti s dostatnim stupnjem vjerojatnosti, može predvidjeti da oni neposredno ili posredno, stvarno ili potencijalno utječu na trgovinsku razmjenu među državama članicama i to na način

koji bi mogao činiti prepreku za stvaranje jedinstvenog tržišta između država članica. (vidjeti presudu od 11. srpnja 1985., Remia i dr./Komisija, 42/84, Zb., str. 2545., t. 22. i gore navedenu presudu Ambulanz Glöckner, t. 48.). Osim toga, taj utjecaj ne smije biti neznatan (presuda od 28. travnja 1998., Javico, C-306/96, Zb., str. I-1983., t. 16.).

- 43 Dakle, učinak na trgovinu unutar Zajednice obično nastaje kao kombinacija više čimbenika koji zasebno nisu nužno odlučujući (vidjeti gore navedenu presudu Bagnasco i dr., t. 47. i presudu od 29. travnja 2004., British Sugar/Komisija, C-359/01 P, Zb., str. I-4933., t. 27.).
- 44 U tom smislu valja napomenuti, kao što je nezavisni odvjetnik ispravno istaknuo u točki 37. svojeg mišljenja, da sama činjenica da su među sudionicima nacionalnog sporazuma također i poduzetnici iz drugih država članica, jest bitna sastavnica prilikom ocjene no, promatrana zasebno, ona nije toliko odlučujuća da omogućuje donošenje zaključka da je uvjet utjecaja na trgovinu između država članica ispunjen.
- 45 S druge strane, činjenica da je neki sporazum, odluka ili usklađeno djelovanje vezano isključivo uz stavljanje proizvoda na tržište jedne države članice nije dostatna da se isključi mogućnost utjecaja na trgovinu između država članica (vidjeti presudu od 11. srpnja 1989., Belasco i dr./Komisija, 246/86, Zb., str. I-2117., t. 33.). Sporazum, odluka ili usklađeno djelovanje koje se rasprostire po čitavom državnom području države članice po samoj svojoj prirodi ima učinak osnaživanja cjepkanja tržišta na nacionalnoj osnovi, ometajući tako gospodarsko ispreplitanje koje zagovara Ugovor (presuda od 17. listopada 1972., Vereeniging van Cementhandelaren/Komisija, 8/72, Zb., str. 977., t. 29., gore navedena presuda Remia i dr./Komisija, t. 22. i presuda od 18. lipnja 1998., Komisija/Italija, C-35/96, Zb., str. I-3851., t. 48.).
- 46 Nadalje, što se tiče usluga, Sud je već presudio da se utjecaj na trgovinsku razmjenu između država članica može sastojati od činjenice da su predmetne djelatnosti organizirane na način koji rezultira podjelom zajedničkog tržišta, a time i ograničenjem slobode pružanja usluga, koja je jedan od ciljeva Ugovora (vidjeti presudu od 4. svibnja 1988., Bodson, 30/87, Zb., str. 2479., t. 24. i gore navedenu presudu Ambulanz Glöckner, t. 49.).
- 47 Na nacionalnom je sudu da utvrdi - s obzirom na obilježja predmetnog nacionalnog tržišta - postoji li dostatan stupanj vjerojatnosti da sporazum ili usklađeno djelovanje iz glavnog postupka može u odgovarajućoj državi članici neposredno ili posredno, stvarno ili potencijalno utjecati na prodaju polica osiguranja od automobilske odgovornosti poduzetnika iz drugih država članica te da taj utjecaj nije neznatan.
- 48 Iako Sud, kad odlučuje o prethodnom pitanju, može, ako je potrebno, dati nacionalnom sudu pojašnjenja koja ga usmjeravaju u njegovom tumačenju (vidjeti osobito presudu od 17. listopada 2002., Payroll i dr., C-79/01, Zb., str. I-8923., t. 29.).
- 49 U tom smislu valja podsjetiti da, u skladu s praksom Suda, s obzirom na to da je predmetno tržište pogodno za pružanje usluga poduzetnika iz drugih država članica, članovi nacionalnog cjenovnog kartela mogu zadržati svoj tržišni udjel samo ako se obrane od stranih konkurenata (u pogledu uvoza, vidjeti gore navedene presude Belasco i dr./Komisija, t. 34. i British Sugar/Komisija, t. 28.).

- 50 Odluka nacionalnog suda upućuje na to da je AGCM primijetio da za ulazak na tržište premija osiguranja od automobilske odgovornosti postoje znatne prepreke, koje su se pojavile ponajprije zbog potrebe uspostave učinkovite distribucijske mreže i mreže centara za namirivanje zahtjeva slijedom nezgoda diljem Italije. Međutim, nacionalni sud također ističe da su u sporazumu koji je AGCM ocijenio nezakonitim sudjelovala i osiguravajuća društva iz drugih država članica s djelatnošću u Italiji. Prema tome, predmetno tržište pogodno je za pružanje usluga osiguravajućih društava iz drugih država članica iako takve prepreke otežavaju pružanje tih usluga.
- 51 U takvim okolnostima osobito je na nacionalnom sudu da ispita je li samo postojanje sporazuma ili usklađenog djelovanja moglo imati preventivni učinak na osiguravajuća društva iz drugih država članica koja ne obavljaju svoje djelatnosti u Italiji, posebno omogućujući koordinaciju i dogovor o premijama osiguranja od automobilske odgovornosti na razini na kojoj prodaja takvog osiguranja za ta društva ne bi bila profitabilna (vidjeti u tom smislu gore navedenu presudu *British Sugar*, t. 29. i 30.).
- 52 Prema tome, na prvo pitanje u spojenim predmetima C-295/04 do C-298/04 valja odgovoriti da sporazum ili usklađeno djelovanje između osiguravajućih društava, poput onog u glavnom postupku, u obliku međusobne razmjene informacija koja omogućuje povećanje premija polica osiguranja od automobilske odgovornosti koje nije opravdano tržišnim uvjetima, a kojim se krše nacionalna pravila o zaštiti tržišnog natjecanja, može biti i povreda članka 81. UEZ-a ako u svjetlu obilježja predmetnog nacionalnog tržišta postoji dostatan stupanj vjerojatnosti da predmetni sporazum ili usklađeno djelovanje može u odgovarajućoj državi članici neposredno ili posredno, stvarno ili potencijalno utjecati na prodaju polica osiguranja poduzetnika s nastanom u drugim državama članicama te da taj utjecaj nije neznatan.

Drugo pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 i treće pitanje u predmetu C-298/04

- 53 Ovim pitanjem, koje valja ispitati prije drugog pitanja u predmetu C-298/04, nacionalni sud u biti pita treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da pojedincu daje pravo da ističe ništetnost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tim člankom te da, ako postoji uzročna veza između sporazuma ili usklađenog djelovanja i pretrpljene štete, potražuje naknadu za tu štetu.

Očitovanja podnesena Sudu

- 54 *Assitalia* predlaže da Sud odgovori potvrdno, primjećujući, međutim, da je u nedostatku pravila Zajednice u ovom području na nacionalnom pravnom poretku svake države članice da odredi nadležne sudove i utvrdi detaljna postupovna pravila o pravnim sredstvima namijenjenima zaštiti prava koja pojedinci izravno uživaju na temelju prava Zajednice, uz uvjet da takva pravila slijede načela ekvivalentnosti i djelotvornosti (vidjeti gore navedenu presudu *Courage i Crehan*, t. 29.).
- 55 Prema navodima njemačke vlade i Komisije, članak 81. UEZ-a valja tumačiti na način da trećim stranama koje imaju odgovarajući pravni interes omogućuje da ističu nevaljanost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tom odredbom Zajednice i potražuju naknadu za pretrpljenu štetu ako postoji uzročna veza između sporazuma ili usklađenog djelovanja i štete.

Ocjena Suda

- 56 Najprije valja primijetiti da članak 81. stavak 2. UEZ-a predviđa ništetnost svih sporazuma ili odluka zabranjenih na temelju članka 81. UEZ-a.
- 57 U skladu s ustaljenom sudskom praksom, na to se načelo ništetnosti može pozvati svatko i ono postaje obvezno za sudove čim se ispune uvjeti za primjenu članka 81. stavka 1. UEZ-a te dok god predmetni sporazum ne opravda dodjelu izuzeća prema članku 81. stavku 3. UEZ-a (o potonjem vidjeti između ostaloga presudu od 9. srpnja 1969., Portelange, 10/69, Zb., str. 309., t. 10.). Kako je ništetnost iz članka 81. stavka 2. UEZ-a apsolutna, sporazum koji je na temelju te odredbe ništetan ne proizvodi učinke između ugovornih strana te se ne može upotrijebiti protiv trećih strana (vidjeti presudu od 25. studenoga 1971., Béguelin, 22/71, Zb., str. 949., t. 29.). To načelo, štoviše, može utjecati na sve prošle ili buduće učinke predmetnog sporazuma ili odluke (vidjeti presudu od 6. veljače 1973., Brasserie de Haecht, 48/72, Zb., str. 77., t. 26. i gore navedenu presudu Courage i Crehan, t. 22.).
- 58 Nadalje, kao što je primijećeno u točki 39. ove presude, članak 81. stavak 1. UEZ-a proizvodi izravne učinke u odnosima između pojedinaca te za te pojedince stvara prava koja moraju štititi nacionalni sudovi.
- 59 Iz toga proizlazi da se svaki pojedinac može pozivati na povredu članka 81. UEZ-a pred nacionalnim sudom (vidjeti gore navedenu presudu Courage i Crehan, t. 24.) te se, prema tome, pozivati na ništetnost sporazuma ili djelovanja koje taj članak zabranjuje.
- 60 Nadalje, u odnosu na mogućnost potraživanja naknade za gubitak prouzročen sporazumom ili postupanjem koje može ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje, valja podsjetiti da bi puna djelotvornost članka 81. UEZ-a i, osobito, korisni učinak zabrane utvrđene člankom 81. stavkom 1. UEZ-a bili ugroženi da se ne omogući svakom pojedincu da potražuje naknadu za gubitak koji mu je nanio sporazum ili postupanje koje može ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje (vidjeti gore navedenu presudu Courage i Crehan, t. 26.).
- 61 Iz toga proizlazi da svaki pojedinac smije potraživati naknadu za pretrpljenu štetu ako postoji uzročna veza između te štete i sporazuma ili djelovanja zabranjenog člankom 81. UEZ-a.
- 62 U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da odredi nadležne sudove i utvrdi detaljna postupovna pravila o pravnim sredstvima namijenjenima zaštiti pravâ koja pojedinci uživaju na temelju prava Zajednice, uz uvjet da takva pravila nisu manje povoljna od onih koja uređuju slična pravna sredstva nacionalnog prava (načelo ekvivalentnosti) te da u praksi ne onemogućavaju ili pretjerano otežavaju ostvarivanje pravâ koja se dodjeljuju pravnim poretkom Zajednice (načelo djelotvornosti) (vidjeti presudu od 10. srpnja 1997., Palmisani, C-261/95, Zb., str. I-4025., t. 27. i gore navedenu presudu Courage i Crehan, t. 29.).
- 63 U skladu s time, na drugo pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 te na treće pitanje u predmetu C-298/04 valja odgovoriti da članak 81. UEZ-a treba tumačiti na

način da svaki pojedinac može isticati ništetnost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tim člankom te, ako postoji uzročna veza između toga sporazuma ili djelovanja i pretrpljene štete, potraživati naknadu za tu štetu.

- 64 U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da propiše detaljna pravila o ostvarivanju toga prava, uključujući pravila o primjeni pojma „uzročne veze”, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.

Drugo pitanje u predmetu C-298/04

- 65 Ovim pitanjem nacionalni sud u biti pita treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da mu je protivna primjena nacionalne odredbe poput članka 33. stavka 2. Zakona br. 287/90, prema kojoj treće strane moraju podnijeti tužbe za naknadu štete zbog povrede pravila Zajednice i nacionalnih pravila o tržišnom natjecanju sudu različitom od suda koji je uobičajeno nadležan za tužbe za naknadu šteta slične vrijednosti, što uključuje znatno povećanje troškova i vremena.

Očitovanja podnesena Sudu

- 66 Assitalia ističe da se članak 33. stavak 2. Zakona br. 287/90 primjenjuje samo na tužbe za naknadu štete na temelju povrede nacionalnih odredaba o zaštiti tržišnog natjecanja te, nasuprot tome, da su tužbe za naknadu štete na temelju povrede članka 81. i 82. UEZ-a, u nedostatku izričitih pravnih odredaba, u nadležnosti redovnih sudova.
- 67 U skladu s time, s obzirom na procesnu autonomiju država članica, u slučaju da je nacionalni sud pozvan provjeriti poštovanje načela ekvivalentnosti i djelotvornosti u odnosu na članak 33. Zakona br. 287/90, on ne bi mogao a da ne primijeti da je, s obzirom na jamstvo dvostupanjske nadležnosti, pravni položaj na temelju prava Zajednice bolje zaštićen od pravnog položaja na temelju nacionalnog prava.
- 68 Talijanska vlada ističe da je povjeravanje nadležnosti za rješavanje predmetnih sporova, uz poštovanje načela ekvivalentnosti i djelotvornosti, isključivo pitanje organizacije sudstva u svakoj od država članica.
- 69 Komisija tvrdi da je u skladu s pravom Zajednice nacionalna odredba koja utvrđuje pravila o nadležnosti za građanskopravna sredstva na temelju povrede pravila o tržišnom natjecanju Zajednice, a koja su različita od pravila primjenjivih na slična pravna sredstva nacionalnog prava, uz uvjet da prva nisu nepovoljnija od potonjih te da u praksi ne onemogućavaju ili pretjerano otežavaju ostvarivanje prava koja se pojedincima dodjeljuju pravnim poretkom Zajednice.

Ocjena Suda

- 70 Prvo, u odnosu na pitanje primjenjuje li se članak 33. stavak 2. Zakona br. 287/90 samo na tužbe za naknadu štete na temelju povrede nacionalnih pravila o tržišnom natjecanju ili i na tužbe za naknadu štete na temelju povrede članka 81. i 82. UEZ-a, nije na Sudu da tumači nacionalno pravo ni da ocjenjuje njegovu primjenu u ovom predmetu (vidjeti osobito presudu od 24. listopada 1996., Dietz, C-435/93, Zb., str. I-

5223., t. 39. i presudu od 19. siječnja 2006., Bouanich, C-265/04, još neobjavljenu u Zborniku, t. 51.).

- 71 Drugo, kao što proizlazi iz točke 62. ove presude, u nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da odredi nadležne sudove i propiše detaljna postupovna pravila o pravnim sredstvima namijenjenima zaštiti pravâ koja pojedinci uživaju na temelju prava Zajednice, uz uvjet da takva pravila ne budu manje povoljna od onih koja uređuju slična pravna sredstva nacionalnog prava (načelo ekvivalentnosti) te da u praksi ne onemogućavaju ili pretjerano otežavaju ostvarivanje pravâ koja se dodjeljuju pravnim poretkom Zajednice (načelo djelotvornosti).
- 72 Prema tome, na drugo pitanje u predmetu C-298/04 valja odgovoriti da je, u nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom pravnom poretku svake države članice da odredi nadležne sudove za rješavanje tužbi za naknadu štete na temelju povrede pravila o tržišnom natjecanju Zajednice i da propiše detaljna postupovna pravila o tim pravnim sredstvima, uz uvjet da te nacionalne odredbe nisu nepovoljnije od onih o tužbama za naknadu štete na temelju nacionalnih pravila o tržišnom natjecanju te da u praksi ne onemogućavaju ili pretjerano otežavaju ostvarivanje prava na potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a.

Treće pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 i četvrto pitanje u predmetu C-298/04

- 73 Ovim pitanjem nacionalni sud u biti pita treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da mu je protivno nacionalno pravilo koje predviđa da rok zastare za podnošenje tužbe za naknadu štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a počinje teći od dana provedbe tog sporazuma ili usklađenog djelovanja.

Očitovanja podnesena Sudu

- 74 Assitalia tvrdi da je, u skladu s načelom procesne autonomije država članica, na nacionalnim sudovima da rokove zastare i detaljna pravila njihove primjene utvrde u svjetlu vlastitih pravnih poredaka te poštujući načela ekvivalentnosti i djelotvornosti (vidjeti presudu od 14. prosinca 1995., Peterbroeck, C-312/93, Zb., str. I-4599.).
- 75 Talijanska vlada tvrdi da je zaštita od negativnih učinaka sporazuma, odluke ili usklađenog djelovanja učinkovita od datuma njihova sklapanja. Prema tome, od toga trenutka počinje teći rok zastare za podnošenje zahtjeva za naknadu štete na temelju članka 81. UEZ-a.
- 76 Komisija tvrdi da u nedostatku odredaba Zajednice u ovom području, pravni poredak svake države članice uređuje pitanja kao što su istek roka zastare za podnošenje pravnog sredstva na temelju povrede pravila o tržišnom natjecanju Zajednice, uz uvjet da taj rok nije nepovoljniji od roka koji se primjenjuje na slična pravna sredstva nacionalnog prava te da u praksi ne onemogućuje ili pretjerano otežava ostvarivanje prava koja se dodjeljuju pravnim poretkom Zajednice.

Ocjena Suda

- 77 Kao što je istaknuto u točki 62. ove presude, u nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da utvrdi detaljna postupovna pravila o pravnim sredstvima namijenjenima zaštiti prava koja pojedinci uživaju na temelju prava Zajednice, uz uvjet da takva pravila poštuju načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.
- 78 Nacionalno pravilo prema kojemu rok zastare počinje teći od dana provedbe sporazuma ili usklađenog djelovanja moglo bi u praksi onemogućiti ostvarivanje prava na potraživanje naknade štete prouzročene tim zabranjenim sporazumom ili djelovanjem, osobito ako to nacionalno pravilo također nameće kratki rok zastare koji se ne može suspendirati.
- 79 U takvoj situaciji, u kojoj su prisutne stalne ili ponavljane povrede, moguće je da rok zastare istekne i prije okončanja povrede, u kojem bi slučaju svakom pojedincu koji je pretrpio štetu nakon isteka roka zastare bilo nemoguće podnijeti tužbu.
- 80 Na nacionalnom je sudu da odredi je li to slučaj s nacionalnim pravilom u glavnom postupku.
- 81 Prema tome, na treće pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 i četvrto pitanje u predmetu C-298/04 valja odgovoriti da je u nedostatku pravila Zajednice u ovom području na nacionalnom pravnom poretku svake države članice da propiše rok zastare za potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.
- 82 U tom smislu, na nacionalnom je sudu da utvrdi hoće li nacionalno pravilo, prema kojemu rok zastare za potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a počinje teći od dana provedbe tog zabranjenog sporazuma ili djelovanja, osobito ako to nacionalno pravilo također nameće kratki rok zastare koji se ne može suspendirati, u praksi onemogućiti ili pretjerano otežavati ostvarivanje prava na potraživanje naknade za pretrpljenu štetu.

Četvrto pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 i peto pitanje u predmetu C-298/04

- 83 Ovim pitanjem nacionalni sud u biti pita treba li članak 81. UEZ-a tumačiti na način da nacionalnim sudovima nalaže dodjelu kaznene naknade štete veće od prednosti koju je stekao počinitelj povrede i tako prevenirati sklapanje sporazuma ili usklađenih djelovanja zabranjenih tim člankom.

Očitovanja podnesena Sudu

- 84 Assitalia ističe da je pitanje priznavanja kaznene naknade štete trećim stranama oštećenima protutržišnim postupanjem također obuhvaćeno načelom procesne autonomije država članica. U mjeri u kojoj nema odredaba Zajednice o kaznenim naknadama šteta, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da propiše kriterije za utvrđivanje razmjera štete, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti (vidjeti u tom smislu osobito presudu od 5. ožujka 1996., Brasserie du pêcheur i Factortame, C-46/93 i C-48/93, Zb., str. I-1029., t. 89. i 90.).

- 85 Talijanska vlada tvrdi da su kaznene naknade šteta strane talijanskom pravnom poretku i smislu postojanja instituta naknade. Potonja je namijenjena ispravljanju dokazane štete koju je žrtva pretrpjela. Ni u kojim okolnostima ona ne može imati kaznenu ili represivnu funkciju jer ta se funkcija uređuje zakonom.
- 86 Njemačka vlada smatra da na ovo pitanje valja odgovoriti negativno.
- 87 Prema mišljenju austrijske vlade, kako bi se jamčila primjena članka 81. UEZ-a nije nužno po službenoj dužnosti dodjeljivati kaznene naknade šteta oštećenim trećim stranama budući da bogaćenje oštećenika nije ni predviđeno ni nužno. Većina pravnih poredaka država članica ne pripisuje ovakve pravne posljedice povredi članka 81. stavka 1. UEZ-a. Oni umjesto toga predviđaju prava na naknadu štete i zabranu, što je dostatno za djelotvornu primjenu članka 81. UEZ-a.
- 88 Komisija smatra da u nedostatku odredaba Zajednice u ovom području pravni poredak svake države članice uređuje pitanja kao što je namirivanje štete proizašle iz povrede pravila o tržišnom natjecanju Zajednice, uz uvjet da naknada štete u takvom slučaju nije nepovoljnija za oštećenika od naknade koju bi ishodio sličnim pravnim sredstvom nacionalnog prava.

Ocjena Suda

- 89 Također valja podsjetiti da su, u skladu s ustaljenom sudskom praksom, nacionalni sudovi koji u okviru svojih nadležnosti primjenjuju odredbe prava Zajednice, dužni osigurati punu primjenu tih pravnih pravila i štiti subjektivna prava koja ona dodjeljuju pojedincima (vidjeti posebno presude od 9. ožujka 1978., Simmenthal, 106/77, Zb., str. 629., t. 16. i od 19. lipnja 1990., Factortame i dr., C-213/89, Zb., str. I-2433., t. 19. i gore navedenu presudu Courage i Crehan, t. 25.).
- 90 Kao što je istaknuto u točki 60. ove presude, puna djelotvornost članka 81. UEZ-a i, osobito, korisni učinak zabrane utvrđene člankom 81. stavkom 1. UEZ-a, bili bi ugroženi da se ne omogući svakom pojedincu da potražuje naknadu za gubitak koji mu je nanio sporazum ili postupanje koji mogu ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje.
- 91 Doista, postojanje takvog prava osnažuje učinak pravila o tržišnom natjecanju Zajednice te destimulira sklapanje često tajnih sporazuma ili djelovanja koji mogu ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje. S toga stajališta, tužbe za naknadu štete pred nacionalnim sudovima mogu znatno doprinijeti održavanju učinkovitog tržišnog natjecanja u Zajednici (gore navedena presuda Courage i Crehan, t. 27.).
- 92 U odnosu na namirivanje štete i mogućnost dodjele kaznene naknade štete, u nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na pravnom je poretku svake države članice da propiše kriterije za utvrđivanje razmjera štete, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.
- 93 U tom smislu, prvo, u skladu s načelom ekvivalentnosti mora biti moguće dodijeliti pojedinu naknadu štete, kao što je primjerna ili kaznena naknada štete, postupajući povodom pravnih sredstava temeljenih na pravilima o tržišnom natjecanju Zajednice, ako takve naknade mogu biti dodijeljene postupajući povodom sličnih pravnih

sredstava nacionalnog prava (u tom smislu vidjeti gore navedenu presudu *Brasserie du pêcheur* i *Factortame*, t. 90.).

- 94 Međutim, iz ustaljene sudske prakse proizlazi da pravo Zajednice ne sprečava nacionalne sudove da poduzmu korake kako bi osigurali da zaštita prava zajamčenih pravom Zajednice ne izazove neopravdano bogaćenje onih koji ta prava uživaju (vidjeti osobito presude od 4. listopada 1979., *Ireks-Arkady/Vijeće i Komisija*, 238/78, Zb., str. 2955., t. 14., od 21. rujna 2000., *Michailidis*, C-441/98 i C-442/98, Zb., str. I-7145., t. 31. te gore navedenu presudu *Courage i Crehan*, t. 30.).
- 95 Drugo, iz načela djelotvornosti i prava svakog pojedinca da potražuje naknadu za gubitak prouzročen sporazumom ili postupanjem koje može ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje, proizlazi da oštećenici moraju moći potraživati naknadu ne samo za stvarni gubitak (*damnum emergens*), nego i za izmaklu dobit (*lucrum cessans*) uvećanu za kamatu.
- 96 Potpuno isključivanje izmakle dobiti kao vida štete za koju je moguće dobiti naknadu nije prihvatljivo u slučaju povrede prava Zajednice jer bi, osobito u kontekstu ekonomskih i trgovačkih sporova, takvo potpuno isključivanje izmakle dobiti praktički onemogućilo naknadu štete (vidjeti gore navedenu presudu *Brasserie du pêcheur* i *Factortame*, t. 87. i presudu od 8. ožujka 2001., *Metallgesellschaft i dr.*, C-397/98 i C-410/98, Zb., str. I-1727., t. 91.).
- 97 U odnosu na plaćanje kamata, Sud je u točki 31. presude od 2. kolovoza 1993., *Marshall* (C-271/91, Zb., str. I-4367.) istaknuo da dodjela u skladu s primjenjivim nacionalnim pravilima predstavlja ključnu sastavnicu naknade.
- 98 Iz toga proizlazi da na četvrto pitanje u predmetima C-295/04 do C-297/04 i peto pitanje u predmetu C-298/04 valja odgovoriti da je u nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na pravnom poretku svake države članice da propiše kriterije za utvrđivanje razmjera naknada štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.
- 99 Prema tome, prvo, u skladu s načelom ekvivalentnosti, ako je određenu naknadu štete, kao što je primjerna ili kaznena naknada štete, moguće odobriti postupajući povodom pravnih sredstava nacionalnog prava koja su slična pravnim sredstvima temeljenima na pravilima Zajednice o tržišnom natjecanju, to mora također biti moguće i postupajući povodom pravnih sredstava temeljenih na pravilima Zajednice. Međutim, pravo Zajednice ne sprečava nacionalne sudove da osiguravaju da zaštita prava zajamčenih pravnim poretkom Zajednice ne izazove neopravdano bogaćenje onih koji ta prava uživaju.
- 100 Drugo, iz načela djelotvornosti i prava svakog pojedinca da potražuje naknadu za gubitak prouzročen sporazumom ili postupanjem koje može ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje, proizlazi da oštećenici moraju moći potraživati naknadu ne samo za stvarni gubitak (*damnum emergens*), nego i za izmaklu dobit (*lucrum cessans*) uvećanu za kamatu.

Troškovi

101 Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred sudom koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka. Troškovi podnošenja očitovanja Sudu, koji nisu troškovi spomenutih stranaka, ne nadoknađuju se.

Slijedom navedenoga, Sud (treće vijeće) odlučuje:

- 1. Sporazum ili usklađeno djelovanje između osiguravajućih društava, poput onog u glavnom postupku, u obliku međusobne razmjene informacija koja omogućuje povećanje premija polica obveznog osiguranja od automobilske odgovornosti, vezane uz nezgode prouzročene motornim vozilima, plovilima i mopedima, koje nije opravdano tržišnim uvjetima, a kojim se krše nacionalna pravila o zaštiti tržišnog natjecanja, također može činiti povredu članka 81. UEZ-a ako u svjetlu obilježja predmetnog nacionalnog tržišta postoji dostatan stupanj vjerojatnosti da predmetni sporazum ili usklađeno djelovanje može u odgovarajućoj državi članici neposredno ili posredno, stvarno ili potencijalno utjecati na prodaju tih polica osiguranja poduzetnika s nastanom u drugim državama članicama te da taj utjecaj nije neznatan.**
- 2. Članak 81. UEZ-a valja tumačiti na način da svaki pojedinac može isticati ništetnost sporazuma ili djelovanja zabranjenog tim člankom te, ako postoji uzročna veza između toga zabranjenog sporazuma ili djelovanja i pretrpljene štete, potraživati naknadu za tu štetu.**

U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da propiše detaljna pravila o ostvarivanju toga prava, uključujući pravila o primjeni pojma „uzročne veze”, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.

- 3. U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da odredi nadležne sudove za rješavanje tužbi za naknadu štete na temelju povrede pravila o tržišnom natjecanju Zajednice, te propiše detaljna postupovna pravila o tim pravnim sredstvima, uz uvjet da te nacionalne odredbe nisu nepovoljnije od onih o tužbama za naknadu štete na temelju nacionalnih pravila o tržišnom natjecanju, te da u praksi ne onemogućavaju ili pretjerano otežavaju ostvarivanje prava na potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a.**
- 4. U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da propiše rok zastare za potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.**

U tom smislu, na nacionalnom je sudu da utvrdi hoće li nacionalno pravilo, prema kojemu rok zastare za potraživanje naknade štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a počinje teći od dana provedbe tog zabranjenog sporazuma ili

djelovanja, osobito ako to nacionalno pravilo također nameće kratki rok zastare koji se ne može suspendirati, u praksi onemogućiti ili pretjerano otežavati ostvarivanje prava na potraživanje naknade za pretrpljenu štetu.

5. U nedostatku pravila Zajednice u ovom području, na nacionalnom je pravnom poretku svake države članice da propiše kriterije za utvrđivanje razmjera naknada štete prouzročene sporazumom ili djelovanjem koje je zabranjeno člankom 81. UEZ-a, uz uvjet poštovanja načela ekvivalentnosti i djelotvornosti.

Prema tome, prvo, u skladu s načelom ekvivalentnosti, ako je određenu naknadu štete, kao što je primjerna ili kaznena naknada štete, moguće odobriti postupajući povodom pravnih sredstava nacionalnog prava koja su slična pravnim sredstvima temeljenima na pravilima o tržišnom natjecanju Zajednice, to mora također biti moguće i postupajući povodom pravnih sredstava temeljenih na pravilima Zajednice. Međutim, pravo Zajednice ne sprečava nacionalne sudove da osiguravaju da zaštita prava zajamčenih pravnim poretkom Zajednice ne izazove neopravdano bogaćenje onih koji ta prava uživaju.

Drugo, iz načela djelotvornosti i prava pojedinaca da potražuju naknadu za gubitak prouzročen sporazumom ili postupanjem koje može ograničiti ili narušiti tržišno natjecanje proizlazi da oštećenici moraju moći potraživati naknadu ne samo za stvarni gubitak (*damnum emergens*), nego i za izmaklu dobit (*lucrum cessans*) uvećanu za kamatu.

[Potpisi]

* Jezik postupka: talijanski